

VLOGA JAVNIH KOMUNALNIH PODJETIJ V TURIZMU IN TURISTIČNI DEJAVNOSTI

THE ROLE OF PUBLIC UTILITY COMPANIES IN TOURISM AND TOURISM

Patricija Jankovič; Mateja Škorc; Sašo Murtič; Ingrid Franko Uhernik

Povzetek:

Komunalna dejavnost je prisotna v vseh urbanih in ruralnih okoljih, ne glede na obliko organizacije. Gre za skrb in ohranjanje čistega okolja in narave, kar je v pristojnosti komunalnih javnih podjetij in njihovih podizvajalcev, ki morajo v sklopu turizma in turistične dejavnosti skrbeti za ohranjanje čistega okolja, urejanje javnih površin, zbiranje in odvoz smeti, skrb za čisto vodo, preprečevanje odlaganja smeti in mnogo širše. V našem družbenem življenju sta narava in okolje, naravno ali umetno urejeni prostori, urbano ali ruralno poseljena območja, urejenost ali neurejenost terena, ustvarjene ali naravne znamenitosti in mnogo širše, pomembna območja (javne ali zasebne narave), ki smo jih dolžni varovati, skrbeti za trajnostni razvoj ter ohranjati planet za prihodnje rodove. V vse te aktivnosti je vpeta komunala, ki s svojimi resursi in gospodarskimi procesi omogoča in organizira urejanje in ohranjanje javnih površin, tudi tistih, ki jih turizem in turistična dejavnost uporablja kot javne površine za organizirane ogled, obiske, zadrževanja, prehode, migracije in tudi naseljevanja ljudi, živali in vsega kar je na tem planetu. V tem članku je bil namen narediti kratek pregled, kakšno vlogo v naravnem in ekološkem sistemu imajo javna komunalna podjetja pri poslanstvu skrb za naravo in okolje. Gre za primere dobre prakse, ki bi jih bilo primerno prenesti na večino lokalnih skupnosti, predvsem na tista, ki so vpeta v turistična okolja.

Ključne besede: voda, zemlja, človek, okolje, narava, organizacija.

Abstract:

Communal activity is present in all urban and rural environments, regardless of the form of organization. It is a matter of caring for and maintaining a clean environment and nature, which is the responsibility of municipal public companies and their subcontractors, who must take care of maintaining a clean environment, arranging public areas, collecting and disposing of garbage, caring for clean water, preventing garbage disposal and much more widely. In our social life, nature and the environment, naturally or artificially arranged spaces, urban or rural settlements, orderly or unorganized terrain, created or natural sights and much wider, important areas (public or private) that we are obliged to protect, take care of for sustainable development and to preserve the planet for future generations. In all these activities is involved the utility, which with its resources and economic processes enables and organizes the arrangement and preservation of public areas, including those used by tourism and tourist activities as public areas for organized tours, visits, stays, crossings, migrations and the settlement of humans, animals, and everything on this planet. The purpose of this article was to give a brief overview of the role of public utility companies in the mission of caring for nature and the environment in the natural and ecological system. These are examples of good practice that would be appropriate to transfer to most local communities, especially those involved in tourist environments.

Key words: water, earth, man, environment, nature, organization.

DOI: 10.5281/zenodo.7241166

VLOGA JAVNIH KOMUNALNIH PODJETIJ V TURIZMU IN TURISTIČNI DEJAVNOSTI

Patricija Jankovič; Mateja Škorc; Sašo Murtič; Ingrid Franko Uhernik

Uvod

V uvodnem delu vlogo javnih podjetij teoretično in sistemsko obravnavamo kot osnovo za ohranjanje in varovanje čistega okolja, javnih površin, zagotavljanje potrebnih dobrin ter namen storitev komunale v turizmu. Gre za prepoznavanje pomembnosti storitev javnih komunalnih podjetij za ohranjanje površin, ki pomenijo skupno dobro in obenem predstavljajo odraz urejenosti posamezne družbe, od katere je odvisna tudi turistična dejavnost in turizem.

Če bi želeli transparentno povezati komunalno dejavnost s turizmom in turistično dejavnostjo, bi bila to zagotovo najbolj primerna Občina Bled, ki je leta 2000 ustanovila podjetje Infrastruktura Bled d.o.o. za upravljanje turistične infrastrukture v občinski lasti in za izvajanje komunalnih dejavnosti. Občina je to lepo vkomponirala v upravljavski sistem in podjetju kot predmet poslovanja opredelila upravljanje objektov turistične infrastrukture in izvajanje gospodarske javne službe za potrebe upravljanja s komunalno infrastrukturo. Pri tem so poslovanje podjetja razdeli na program urejanja in vzdrževanja turistične infrastrukture ter program komunalne infrastrukture. Iz vsebine je razvidno, da podjetje skrbi za upravljanje in vzdrževanje objektov (navajajo: Grajsko kopališče, Športna dvorana, smučišče Straža, poletno sankališče na Straži), oskrbo s pitno in požarno vodo, posebna skrb je za ravnanje z odpadki, urejanje turističnega kraja in celotnega območja turistične dejavnosti Občine Bled. Če bi se poglobili na številna druga območja, kot so turistična območja Portorož, Maribor, morda tudi Ljubljana ali občina Črnomelj, bi povsod ugotovili, da je (vsaj v naši raziskavi) vloga komunalnih podjetij ravnanje z odpadki. Kaj je odpadek in kako ga definirati, je lahko zelo zahtevno vprašanje, lahko pa je preprosto in nam da odgovor, da gre za embalažo, steklenice, papirje, folije, plastične ali druge kozarce, tudi časopise, ostanke hrane in podobno, kar bi lahko nazorno in na široko razlagali. Tu se predvsem poraja vprašanje kako ravnati z njimi in kako s komunalno dejavnostjo doseči, da je okolje čisto in primerno za obiskovalce.

Raziskovalni podatki so pokazali, da so v vseh občinah Republike Slovenije vzpostavljeni sistemi ravnanja z odpadki, ki so opredeljeni z občinskimi odloki in programi ravnanja posamezne občine z odpadki. Cilj tega sistema je preprečevanje nastajanja in zmanjševanje količine odpadkov, ločeno zbiranje odpadkov na izvoru nastanka, vračanje koristnih odpadkov v vnovično uporabo, sprejemljivost ukrepov za okolje ter uveljavitev načela "stroške plača povzročitelj". Seveda je treba razumeti, da so v ta sistem vključeni vsi prebivalci in vse osebe, ki delujejo ali imajo dejavnost na območju posamezne občine. Odlok posamezne občine sicer določa, da se v redni odvoz odpadkov morajo vključiti vsi občani oz. uporabniki ali upravljalci stanovanjskih, poslovnih in industrijskih objektov (vsaka pravna ali fizična oseba), ki na območju občine povzroča odpadke s tem, da stalno, začasno ali občasno biva v svojih ali najetih nepremičninah (vključene morajo biti vse počitniške hiše in vikendi), opravlja poslovno dejavnost, upravlja javne površine ali organizira prireditve. Gre za pravno normo, ki sistemsko zavezuje vse subjekte k pravilnemu ravnanju z odpadki v svojem okolju, ki je lahko del turističnega okolja, ni pa obvezno. Po tej lokalni normi ali odloku občine je vsak povzročitelj odpadkov dolžan skrbeti za odpad in ga ustrezno oskrbeti ali poskrbeti za njegovo pravilno pot. To pomeni, da mora vzdrževati in skrbeti za red in čistočo na mestih, kjer se giblje, biva ali zadržuje, ne glede na letni čas ali vreme.

Če bi se ponovno ozrli na turistično razvito Občino Bled, bi videli, da je občina za namen urejanja in vzdrževanja turizma in turistične dejavnosti s pomočjo komunalnega podjetja, poskrbela za urejanje in čiščenje mesta z okolico, čiščenje javnih površin, čiščenje obale jezera in pobiranje smeti okoli njega, vzdrževanje košev za smeti (pranje in pleskanje), vzdrževanje lesenih in kovinskih ograj v parku, okoli jezera in ob sprehajalnih poteh, vzdrževanje parkovnih klopi (pranje, popravilo, pleskanje), vzdrževanje kovinskih količkov ob cestah oz. zelenicah (popravila, pleskanje), spomladansko trebljenje parkov in objezerskih površin, vzdrževanje korit za rože (popravila, namestitve in skladiščenje čez zimo), strojna in ročna košnja zelenic v parku (tudi pomembnejše javne površine v KS), čiščenje paviljona v Zdraviliškem parku, čiščenje obale in gladine jezera ob obali, pometanje asfaltnih stez, stopnišč in drugih javnih površin, pletje in urejanje robov parkovnih poti, košnja priobalnega pasu ob jezeru, obrezovanje žive meje v osrednjem parku, odstranitev polomljenih vej in sodelovanje z izvajalci del za področje osrednjega parka glede odstranitve in odvoza odpadkov, ki dnevno nastajajo z izvajanjem turistične dejavnosti (<https://www.infrastruktura-bled.si/sl/Dejavnosti>).

Raziskovalno področje

Raziskovalno področje smo usmerili v iskanje tistih naravnih, človeških, gospodarskih ali industrijskih pojavov, ki s svojimi učinki vplivajo na spremembo stanja okolja in narave. Tu se ciljno srečamo z vprašanjem odpadkov, ki najbolj vplivajo na okolje, naravo in predstavljajo lokalno skupnost, regijo ali državo v luči čiste ali umazane države, kar je posledično vezano tudi na turizem in turistično dejavnost. Če smo želeli opredeliti raziskovalno področje, smo se oprli na strokovno ravnanje z odpadki ter to ravnanje definirali kot zbiranje, prevažanje, predelavo in odstranjevanje odpadkov. Država je za kontrolo tega ravnanja sprejela predpise, ki temeljijo na področnem Zakonu o varstvu

okolja (Uradni list RS, št. 39/06 – uradno prečiščeno besedilo, 49/06 – ZMetD, 66/06 – odl. US, 33/07 – ZPNačrt, 57/08 – ZFO-1A, 70/08, 108/09, 108/09 – ZPNačrt-A, 48/12, 57/12, 92/13, 56/15, 102/15, 30/16, 61/17 – GZ, 21/18 – ZNOrg in 84/18 – Z. Osnovni predpis, ki ureja področje odpadkov je Uredba o odpadkih (Uradni list RS, št. 37/15 in 69/15). Treba je razumeti, da uredbo dopolnjujejo tri skupine predpisov med katere v prvo skupino sodijo predpisi, ki obravnavajo posamezne vrste odpadkov (to so oblike ravnanja z odpadnimi olji, embalažo in odpadno embalažo, baterijami, nekaterimi drugimi nevarnimi odpadki) in v drugo skupino sodijo predpisi, ki obravnavajo objekte in naprave za ravnanje z odpadki (tu pride v poštev logistika in logistični procesi ravnanja z odpadki pri odlaganju ali sežiganju). Tretjo skupino predpisov oblikujejo predpisi o prekomernem premeščanju ali prevozu odpadkov na lokacije, ki naj bi bile primerne. Seveda bi bili predpisi brezpredmetni, če jih ne bi nadzirali ustrezni organi. Nadzor imajo v pristojnosti organi za ravnanje z odpadki in to je Agencija RS za okolje, ki nadzira izdajanje upravnih aktov (pridobivanje dovoljenj, potrdil, pooblastil), vodi evidence predelovalcev in odstranjevalcev odpadkov ter evidence zbiralcev, prevoznikov, posrednikov pri ravnanju z odpadki, evidenco dobaviteljev baterij in akumulatorjev. Zavezanci so dolžni letno poročati o ravnanju z odpadki v preteklem koledarskem letu, kar agencija javno objavlja (okolje.arso.gov.si/odpadki).

Raziskovalno področje smo usmerili v definiranje vloge javnega komunalnega podjetja ali komunale ter njene aktivnosti na področju ohranjanja čistega okolja za turizem in turistično dejavnost. Usmeritev je bila potrebna zaradi postavitve ustrezne hipoteze raziskave, s katero smo želeli raziskavo usmeriti v iskanje ustreznih rešitev in odgovorov, kako komunala posega v naravo in okolje, v naš bivalni ali rekreacijski prostor, kaj lahko komunala naredi za izboljšanje varstva okolja in kako lahko prispeva k razvoju turizma. Obenem smo želeli spodbuditi razpravo o vprašanju, kako in koliko lahko komunalna podjetja prispevajo k razvoju turizma in turistične dejavnosti po posameznih občinah. Upoštevali smo smernice trajnostnega razvoja, v katerega je zajeta zamisel o razvoju človeške družbe, razvoju gospodarstva, ohranjanju narave, pri čemer smo se želeli izogniti nevarnosti, ki jih povzročajo osredotočenost na količinski materialni razvoj z izčrpavanjem naravnih virov in onesnaževanjem okolja. S trajnostnim razvojem naj bi sedanji človek, sedanje generacije ljudi, ohranjale naravne lepote in biološko raznovrstnost. Predstavljamo definicijo Brundtlandove komisije (Our Common Future, 1987), ki je skozi svoja poročanja predstavila trajnostni razvoj kot načrtno in v zmernih oblikah zadovoljevanje potrebe sedanjega človeškega rodu po dobrinah, katerih raba ne bi ogrozila možnosti rabe dobrin naših prihodnjih rodov. Gre za ključni element tudi na področju turizma in turistične dejavnosti, obenem je lahko vodilo za delo javnih komunalnih podjetij pri zagotavljanju čistega okolja in narave na javnih površinah ter pri opravljanju vseh tistih nalog, ki so v pomoč za krepitev turizma in turistične dejavnosti v prostoru lokalne skupnosti, regije ali države.

Hipoteza

Da bi lahko govorili o hipotezi raziskave, smo najprej skozi različne faze pomembnosti varstva okolja, pomembnosti storitev komunale za človeka, za gospodarstvo in industrijo iskali dejavnike, ki lahko s svojimi učinki vplivajo, spreminjajo, izboljšajo ali poslabšajo okolje, oziroma naše javne površine ter iskali elemente, ki so vezani na okoljevarstveno politiko človeštva. Iskali smo odgovore, dokaze, že znane izboljšave in smernice iz preteklosti, ki bi nam odprle obzorja znanja ter pokazale pravilno odločitev o uporabnosti raziskovalne hipoteze. Že samo prepoznavanje potrebe po varovanju javnih površin, po varovanju okolja, narave, naravnih in drugih virov, je bil zadosten razlog za izkazovanje interesa in potrebe po aktivnostih in ukrepih komunale in komunalnih podjetij, ki bi spodbujali miselnost in zavest ljudi o potrebi varovanja in ohranjanju javnih površin, varovanju okolja, nedvomno tudi vode, ki predstavlja življenjsko tekočino za vse nas. Skozi metodologijo proučevanja smo pogledali dosežke znanosti, stroke, izobraževalnih procesov, inštitutov, vladnih in nevladnih ustanov, skupin in posameznikov in prejeli informacije, ki nam omogočajo, da si lahko ustvarimo svoje mišljenje ter pridobljene podatke znanstveno ali strokovno pojasnjemo ali definiramo. V opisovanje ali v trditve posameznih postopkov ali del in nalog komunale, bi lahko navedli številne avtorje kot so Logožar, Zelenika in drugi, ki so skozi proučevanja logistike in logističnih procesov organizacije in vodenja gospodarskih družb, korporacij ali drugih organizacijskih oblik, skozi industrijske procese, turizem, logistiko, robotiko, finančne tokove, pravno podlago in drugo ustvarjali ali analizirali različne poglede na komunalno dejavnost, vendar smo se omejili na proučevanje tistega področja, ki je zanimivo in skozi katerega lahko z ugotovitvami, s preverjanjem in proučevanjem obstoječih podatkov, pojasnimo, potrdimo ali ovržemo teze, kaj komunala in komunalne dejavnost predstavljata v področju ravnanja z resursi javnih površin posameznih občin, regij ali države. Postavili smo tezo: »Komunalna dejavnost je osnova za ohranjanje in vzdrževanje javnih površin, kar močno vpliva na razvoj turizma in turistične dejavnosti«. Čeprav se nismo dotikali znanosti in nismo uporabljali znanstvene metode raziskave, smo vseeno proučevali teorije številnih avtorjev, ki so pisali o okolju in trajnostni razvoj. V tej povezavi smo omenili avtorje Zeleniko skozi razvojne sisteme logistike, prometa (Zelenika, 2010) turistični sistemi, Inovativnost (Beganović, 2016) in mnogo širše. Pri Hoppeju (Hoppe, 2012) smo analizirali potek naravnih sprememb družbe in vpliva na razvoj, pri Kajzerju (Kajzer, 1998) pa prestrukturiranje podjetij skozi intelektualni razvoj. Razumeti je, da so različni avtorji iskali splošna pojasnila, kaj varstvo okolja pomeni za gospodarstvo, industrijo, organizacijo in turizem, kako so med seboj povezani z okoljem in naravnimi dobrinami in kako je mogoče skozi trajnostni razvoj koristno uporabiti komunalo in komunalna podjetja za splošni napredek človeštva. Hipotezo smo postavili tako, da skozi njeno vsebino pridemo do konkretnih podatkov, ki nam bodo pojasnili, kako javna komunalna podjetja skrbijo za javne in nejavne površine in kakšno vlogo to ima na razvoj posamezne občine, regije ali države v smislu razvoj turizma in turistične dejavnosti. Pri tem smo se zavedali, da gre le za določen primer, ki lahko ukazuje na možnosti dobre prakse v posamezni občini, ki bi jih bilo mogoče širiti in vzorčno uporabljati tudi drugod.

Izhodišča raziskave

Izhodišča za našo raziskavo smo iskali v prostoru posamezne lokalne skupnosti regije, v objektih, naravi, geografskih spremembah, vodnih virih, vodotokih, v energetskih potencialih, kmetijstvu, okolju, turizmu in mnogo širše. Kakor smo omenili v izhodiščnem delu, bi bilo najbolj primerno obdelovati in prikazati podatke za najbolj turistično razvite občine, kakršna je Občina Bled ali katera druga turistično razvita občina v Sloveniji. Že v sami zasnovi smo raziskavo teoretično postavili v prostor katerekoli lokalne skupnosti, zato se nismo posebej posvečali konkretni turistično, industrijsko, gospodarsko ali kako drugače razviti občini, saj smo želeli raziskavo posplošiti in ugotovitve predstaviti kot primer dobre prakse, ki bi bil uporaben za vse lokalne skupnosti in za vse oblike organizacije komunalne dejavnosti za potrebe zagotavljanja lepšega in primernejšega kraja za turizem. Ravno tako se nismo spuščali v ugotavljanje kateri kraji so bolj turistično zanimivi, kateri kraji so bolj obljudeni ali kateri kraji so bolj urejeni z dejavnostjo komunale in komunalnih storitev. Zaradi širine logističnih in drugih storitev v komunalni dejavnosti, smo se v tej raziskavi omejili na ravnanje z odpadki in odpadnimi materiali, za katere skrbijo komunalna podjetja, s ciljem zagotoviti lepo in prijetno okolje za domače in tuje obiskovalce.

V izhodišču raziskave najdemo tudi ekonomsko (materialno) kategorijo, ki je nujno potrebna za razvoj gospodarstva, razvoj komunale in komunalnih dejavnosti, varstvo okolja, razvoj turizma in drugih smeri. Gre za določeno stvarno pristojnost lokalne samouprave, ki se mnogim zdi samoumevna, saj na podlagi občinskega odloka ali zakona, posamezniki, gospodarske družbe, industrije, zavodi ipd. plačujejo storitev komunale in komunalnih dejavnosti, kar naj bi zadostovalo za prepoznavnost izpolnjevanja zahteva ali storitev, ki jo skozi to plačevanje mora opraviti komunala. Širše potrebe po prepoznavanju dejavnosti uporabniki ne vidijo, razen kadar gre za spremembe cen, podražitve in podobno, kar je povsem razumljivo. Raziskovalci menimo, da treba pri prepoznavanju določene dejavnosti ali obveznosti poznati samo področje družbe in ga vsaj delno prepoznavati tudi skozi zgodovinski razvoj, bodisi da gre za komunalno dejavnost, bodisi da gre za turizem. Zato omenjamo avtorje, ki so skozi raziskave v ospredje dajali znanje menedžmenta, katerega so opredeljevali kot znanje in sposobnosti, ki jih je absolutno mogoče tržiti in z njimi ustvarjati profit. Nekateri avtorji pogosto proučujejo področja sorodna naši raziskavi, kot je Mulej (2000), ki razvoj vidi skozi inovacije in uspehe menedžmenta v razvoju gospodarstva (Mulej 2013). Pogledali smo tudi Hoppeja, Kajzerja, Logožarja, Zeleniko, Pupovca, Jankovič, Uhernik in številne druge avtorje, vendar so bili bolj usmerjeni v iskanje načinov menedžmenta, upravljanja, iskanja novih rešitev, spoštovanje posameznih področij dela in manj sami komunalni dejavnosti. Gre za splošno mišljenje, da je zagotavljanje pravic ali obveznosti lokalne skupnosti, države in njenih državljanov urejeno v Ustavi Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90,97,99 in 75/16 – UZ70a), Zakonu o lokalni samoupravi (Uradni list RS, št. 94/07 – uradno prečiščeno besedilo, 76/08, 79/09, 51/10, 40/12 – ZUJF, 14/15 – ZUUJFO, 11/18 – ZSPDSLS-1, 30/18, 61/20 – ZIUZEOP-A in 80/20 – ZIUOOPE) in občinskih odlokih, zato se s tem ne ukvarjajo. Če pa govorimo o turizmu pa je zanimiva avtorica Colarič-Jakše, (2017), ki je skozi svoja pisanja omenja turizem, okolje, prehrano in potrebe človeka po druženju, organizaciji dela in varovanju čistega okolja. Pogledali smo Strategijo razvoja turizma, ki jo je 05. 10. 2017 sprejela Vlada Republike Slovenije, vendar v njej nismo našli oprijemljivega materiala za izhodišče naše raziskave, vezanega za ravnanje z odpadki.

Metodologija raziskave

Če smo želeli priti do merljivih podatkov, ki bi izkazovali vsaj primerjalno stanje na področju komunalne dejavnosti vezane na turizem (praksa kaže, da dejanskega stanja ni mogoče ugotoviti), smo namensko proučevali in presojali posamezne elemente vezane za komunalo in komunalno dejavnost ter iskali tiste vzode, ki vplivajo na turizem in turistično dejavnosti. Treba je pojasniti, da za ugotavljanje vzorcev ali modelov izvajanja posameznih dejavnosti komunale v področju urejanja okolja in ravnanju z odpadnimi materiali, nismo mogli uporabiti metode statističnih podatkov, saj v Sloveniji ni mogoče podati posameznih podatkov o ravnanju z odpadki, kot nekem vzorcu, ki bil primerljiv razen tistih podatkov, ki kažejo koliko smo državljani, občani, ljudje, industrija tudi turisti pridelali odpadkov po dnevu, tednu mesecu ali letu. Mogoče je zapisati merljive matematične ali statistične podatke in jih izkazovati skozi preglednice, statistiko ali kako drugače, vendar to ne vpliva na raziskovalno področje, kar pojasnimo v poglavju o poteku raziskave. Proučevali smo tudi naravne pojave, časovne spremembe po letnih obdobjih ter na ta način pridobivali podatke o količinah odpadkov in številu obiskovalcev, kar je bila podlaga za določanje obsežnosti dela komunale. Uporabili smo metodo proučevanja in presojanja posameznih podatkov, zbranih na posameznih komunalnih podjetjih. Ti podatki so nam pojasnili vzroke odstopanja na plus ali minus, s čimer smo dobili relevantno izhodišče za spoznavanje posameznih področij dela v komunalni dejavnosti, predvsem tistih, ki so vezani na turizem. Ti podatki so nam bili osnova za prepoznavanje stanja ter podlaga za iskanje ustreznih metod, ki bi nas poučile, kaj vse bi še bilo mogoče narediti, da bi komunalna podjetja bila bolj uspešna v področju ravnanja z odpadki, varstvu okolja in zagotavljanju lepšega kraja, urejenosti naselij, ulic, občin in države kot celote. Na ta način bi se v javni upravi, med prebivalstvo in drugimi prepoznala vloga komunalnih podjetij, ozaveščali bi se o potrebi ohranjanja čistega okolja ter ravnali tako, da bi naša dežela bila veliko bolj čista in lepo urejena.

Potek raziskave

Čeprav nismo načrtovali, da bi naša raziskava segala v področje znanosti, saj je temeljila na ugotavljanju strokovne podlage za urejanje okolja in bivalnega prostora v urbanem ali ruralnem prostoru, smo ob zbiranju podatkov prišli do tiste meje, ki je zahtevala, da v raziskavi uporabimo tudi dosegljive podatke znanstvene narave. Zakon o varstvu okolja (Uradni list RS, št. 32/93, 1/96, 56/99 – ZON, 22/00 – ZJS, 67/02 – ZV-1 in 41/04 – ZVO-1) opredeljuje varstvo okolja, kot dejavnost za zaščito in ohranjanje okolja. Potreba za varovanje okolja se je razvila v poznih letih prejšnjega stoletja, leto 1980 pa je bilo prelomno, saj je ljudstvo prepoznalo, da se bomo zasuli z lastnimi odpadki. Pri ozaveščanju ljudi imajo pomembno vlogo organizacije, kot so Greenpeace in Prijatelji Zemlje (Friends of the Earth). Največji svetovni okoljevarstveni problem je tanjšanje ozonske plasti zaradi delovanja klorfluorogljikov (CFC) in krčenje gozdov. Učinek tople grede pa povzroča povečevanje ogljikovega dioksida (CO₂) v atmosferi. Delovanje vlad in predvsem nevladnih organizacij so vzpodbudile in ustvarile gibanje okoljske ozaveščenosti o različnih okoljskih vprašanjih. Za ohranitev določene vrste ali bivališča razlikujemo med varstvom (preservation) in zaščito (conservation). Varstvo narave je varovanje prvotnega stanja narave (naravne dediščine), kar pomeni trajnostni razvoj in ohranjanje narave v obliki, ki bo v prihodnje primerna tudi za naše zanamce. V tem smislu zaščita narave pomeni upravljanje z naravnimi viri na način, da zadovoljimo potrebe prebivalstva s potrebami živali, rastlin in zaščito vsega prebivalstva in obenem skrbimo za trajnostni razvoj. Zagotovo je varstvo okolja potrebno razvijati v različnih človekovih dejavnostih. Odpadki, onesnaževanje, izguba biotske raznovrstnosti, naseljevanje invazivnih vrst živih bitij, sproščanje gensko spremenjenih organizmov in strupi, so samo nekatera vprašanja v zvezi z varstvom okolja, ohranjanjem planeta in trajnostnim razvojem (https://sl.wikipedia.org/wiki/Varstvo_okolja).

Zapisali smo, da je komunalna dejavnost že po zakonu opredeljena in locirana na posamezno lokalno skupnost ali občino. Njena razlika se dojemata le po velikosti lokalne skupnosti, bodisi da gre za mestno občino ali občino, čemur sta naravnana tudi obseg in velikost posameznega komunalnega podjetja. Dali smo tudi primerjavo vpliva turizma in turistične dejavnosti, saj je od naravnih danosti, zgodovinskega vpliva, dogajanj in dogodkov v posameznem kraju odvisno, koliko je prebivalstva in koliko je obiskov v smislu izvajanja turističnih dejavnosti. Omenili smo občino Bled kot biser turizma, kjer je večja zahteva po aktivnostih na področju delovanja komunalnih podjetij. Primerjava je smiselna, ne daje pa vedno enakih možnosti ali enakih potreb, saj so si lokalne skupnosti različne po velikosti, po zgodovinskih dogodkih in tudi po naravnih ali drugih lepotah, kar je bilo treba vzeti v ozir.

Raziskavo smo najprej želeli usmeriti v matematično merljive podatke glede opravljenih storitev, glede količin odpadkov, glede števila prebivalcev, glede števila obiskov oziroma turizma, zato smo posamezne dele države ali lokalne skupnosti razdelili v obliki kvadratov ali drugače povedano smo na ozemlje Slovenije položili namišljeno mrežo. Težava je bila v samem obsegu zastavljenih nalog, saj bi obdelavo celotnega ozemlja zahtevalo več monografij ali vsaj raziskovalnih znanstvenih ali strokovnih knjig, kar ni bil naš namen, zato smo za primerjavo vzeli eno lokalno skupnost s pretežno ruralnim področjem in eno mestno skupnost, kjer je gostota prebivalstva veliko večja. Ta odločitev je bila podlaga, da smo potek raziskave, zaradi širine in obsega raziskovalnega področja, usmerili v geografsko območje vzorčnih lokalnih skupnosti Slovenije, pri čemer smo se zavedali različnosti v strukturi, organizaciji, nalogah in povezanosti posameznih dejavnosti. Vzeli smo povprečje posamezne mestne ali posamezne občine in našo raziskavo temeljili na obstoječem stanju, predlogih za izboljšanje in zelenem stanju. Imeli smo tudi podatek, da v Sloveniji deluje 212 občin, od tega jih ima 11 status mestne občine. Medsebojno so precej raznolike in v svojem okolju združujejo okoli šest tisoč naselij, od katerih je vsako stoto brez prebivalcev, v 212 slovenskih občinah jih je več kot polovica s pet tisoč prebivalci ali manj, v njih pa prebiva le šestina slovenskega prebivalstva, medtem ko samo v dveh mestnih občinah, Ljubljani in Mariboru, prebiva skoraj petina vseh državljanov Republike Slovenije. Dve najmanjši občini imata le po nekaj sto prebivalcev. V enajstih mestnih občinah skupno prebiva več kot tretjina prebivalcev države. Vsaka tretja občina meji na državno mejo z eno od štirih sosednjih držav. Imeli smo tudi podatek, da vsaka občina nima urejenega komunalnega podjetja, ki bi v imenu občine in njenega prebivalstva skrbelo za odpadke in druge komunalne naloge. Deluje 50 velikih komunalnih podjetij, drugo so režijski obrati ali manjše organizacije, ki nimajo velikega vpliva v prostoru. Če bi želeli posamezno lokalno skupnost porazdeliti v zamišljene kvadratke, bi morali določiti število prebivalcev, količino predvidenega dela odpadkov, urejenost, aktivnosti komunalnih storitev, turistične zanimivost ipd. kar nikakor ni enostavno, saj ni mogoče dobiti vzorčnega kvadrata, na katerem bi dobili te podatke. Matematično je to izvedljivo, v naravi pa nikakor ne stoji, zato je bila metoda neuporabna, je pa bilo potreba nanjo opozoriti in jo izločiti. Nemogoče je raziskavo tvoriti na številu prebivalcev, gostoti poseljenosti ali številu obiskovalcev, vsaj ne matematično, ker zopet ne moremo dobiti vzorčnega kvadrata. Gre sicer za idealne podatke, ki bi jih bilo mogoče matematično ali statistično uporabiti, vendar bi v tem primeru imeli formulo ŠP – število prebivalcev plus ŠO - število obiskovalcev, ulomljeno s ŠKGO - številom kilogramov ustvarjenih odpadkov. Formula bi dala dejansko stanje nastanka odpadkov, kar bi bilo izhodišče za aktivnosti komunale.

Slika 1:

Poizkusna šablona je mogoča, vendar povsem nerealno, ker ni mogoče človeka stisniti v kvadrat in mu na podlagi ustvarjene količine odpadkov določati njegov prispevek, še manj mu določati ceno za storitev ali aktivnosti komunalnih podjetij. Enako velja tudi za ruralno območje, kjer je zaradi neenakomerne poseljenosti nemogoče ustvariti nekakšne zamišljene kvadrate ter na njih graditi raziskavo, še manj na njih graditi nekakšno takso ali ceno za opravljeno storitev komunalne dejavnosti. Čeprav so bili takšni poskusi, so bili neuspešni in nekoristni, njihovih izsledkov ni bilo mogoče uporabiti niti za zaračunavanje takse, saj bi bili nerealni in škodljivi, kar bi povzročilo nejevoljo prebivalstva.

Ugotovitev je bila podlaga, da so komunalna podjetja takšne poskuse opustila in se lotila priprave Odloka o zaračunavanju komunalne takse po nekakšni uravnilovki, saj je bilo mogoče v lokalni skupnosti zaračunavati odvoz in ravnanje z odpadki edino realno na število oseb v gospodinjstvu, kar naj bi bilo realno odmera za povzročanje odpadkov, čeprav smo se zavedali, da tudi ta oblika ni povsem realna. Razumljiva je bila razdelitev stroškov po uravnilovki glede na število oseb, pri čemer ni bilo demokratično, zaračunavati vsem osebam enake zneske za odpadke, ki jih ali so jih povzročili. Zopet je nastal vakum, ki ni dopušča umeščanja nesmiselnih metod in je uravnilovka ali poenotenje veljali lahko le na število oseb, nikakor pa na število ali količino odpadkov. Zaradi različnosti vplivov na okolje, oblike urbanega ali ruralnega naselja pa je zakonodajalec sprejel norme, s katerimi je posamezni lokalni skupnosti prepustil določanje cen z občinskim odlokom. Gre za odločitev države in lokalne skupnosti, ki je dala podlago, da smo mestno skupnost, torej mestno občino in njeno mesto lahko razdelili, ne na kvadrate, temveč na ulice in četrti ter tako prišli do realnih podatkov, koliko in kje je največ odpadnih smeti in katera oblika prebivalcev jih naredi. Slovenija sicer ni imela enotnega načrta za ravnanje z odpadnimi materiali, ima pa Uredbo o odpadkih (Uradni list RS, št. 37/15 in 69/15), Uredbo o ravnanju z embalažo in odpadno embalažo (Uradni list RS, št. 84/06, 106/06, 110/07, 67/11, 68/11 – popr., 18/14, 57/15, 103/15, 2/16 – popr., 35/17, 60/18, 68/18 in 84/18 – ZIURKOE) in Program Vlade za ravnanje z odpadki (<https://www.gzs.si/Portals/SN-Varstvo-Okolja..>), kar je veljalo presplošno, saj določa seznam odpadkov (4. člen Uredbe) ter določila hierarhijo ravnanja z odpadki.

Da bi ne posegali v širino raziskave, nas je zanimala cena odvoza smeti, pogoji za določanje cene, kakovost storitve in vloga komunalne dejavnosti za zagotavljanje turizmu primerne prostora in okolja. Po Zakonu o lokalni samoupravi (Uradni list RS, št. 94/07 – uradno prečiščeno besedilo, 76/08, 79/09, 51/10, 40/12 – ZUJF, 14/15 – ZUUJFO, 11/18 – ZSPDSL-1, 30/18, 61/20 – ZIUZEOP-A in 80/20 – ZIUOOPE), v 21. členu Občina samostojno opravlja lokalne zadeve javnega pomena "(izvirne naloge)", ki jih določi s splošnim aktom občine ali so določene z zakonom. Po Zakonu o ustanovitvi občin ter o določitvi njihovih območij (Uradni list RS, št. 108/06 – uradno prečiščeno besedilo, 9/11 in 31/18) pa so določena območja in pristojnosti občin, s čemer je dejansko občinam ali lokalnim skupnostim dana možnost, da sami v skladu z Uredbo o ravnanju z odpadki, sami odločajo kako bodo ravnali v smislu odločanja o pravni ali upravni ureditvi, z Občinskim odlokom pa določajo ceno za odvoz smeti ter ravnanje z njimi. Zakonodajalec je tako lokalni samoupravi ali lokalni politiki in občanom prepustil, da sami za svoje občane določajo takso ali ceno za ravnanje z odpadki. To ni več uravnilovke, tu ni več vsiljevanja cene za opravljeno storitev, še vedno pa obstaja uravnilovka glede na ceno po posamezni osebi, ki prebiva na določenem območju in količini odpadkov, ki je ustvari. Ni mogoče najti sorazmerja na obliko naselja ali vrsto ljudi, vrsto odpadkov ali zanimivosti kraja, ki bi vplivali na ceno storitev komunale po osebi. Bili so poskusi testiranja, kje je več odpadkov in katere vrste odpadkov – za primer so bili vzeti odpadki iz plastike, stekla, papirja in drugi odpadki ter naravni odpadki. Da bi to uspešno naredili, so v urbanih naseljih (večstanovanjske hiše – stanovanjski bloki in naseljih, kjer so pretežno samostojne hiše) postavili prepoznavno embalažo (kontejnerje iz plastike) in izvedli meritve na dnevno, tedensko in mesečno merilo. Izkazalo se je, da so več plastike, stekla in papirja in drugih odpadkov imeli v gosto naseljenih mestnih ulicah, kar je lahko prepisati večjemu številu stanovalcev in zaradi tega je bil tudi večji strošek za storitve komunalne dejavnosti, kar se je razdelilo med vse prebivalce, ne glede kje prebivajo (zopet je to uravnilovka, čeprav je ne sprejemamo). Zanimive so tudi navade in običaji prebivalstva, saj prebivalci v samostojnih hišah bolj skrbijo za odpad, ga manj ustvarjajo in imajo drugačen odnos do okolja in narave (vsak ki ima hišo, hoče imeti urejeno okolje), dočim je v večstanovanjskih objektih to prepuščeno nekakšnim hišnim svetom, okolje štejejo kot ozemlje skupne rabe in skrb za okolje prenašajo na komunalno podjetje in lokalno skupnost, kar končno poda odgovor, da zopet vsi skupaj enako plačujemo, čeprav vsi skupaj nismo enako odgovorni za odpad in ravnanje z njim.

Slika 2: Urejeno območje za zbiranje odpadkov.

<https://www.bing.com/images/search?q=locevanje%20odpadkov&qs=SC&form=QBIR&sp=1&pq=lo%20Devanje%20odpada&sc=2-16&cvid=9BD0702E4D1447ED9B39F317D03619C0&first=1&tsc=ImageBasicHover&scenario=ImageBasicHover&ajf=100>

Lokalne skupnosti imajo ustavljene turistične informativne centre ali TIC, ki na podlagi zgodovinskih, krajevnih, običajnih znamenitosti posamezne lokalne skupnosti kreirajo, organizirajo, načrtujejo gibanje turistov, kar opredeljuje turistično dejavnost. Župani skozi svoje programe in občinski proračun, na podlagi letnih poročil o aktivnostih turistične dejavnosti v sklopu lokalne skupnosti, načrtujejo zneske proračuna, ki naj bi zadoščali za zagotavljanje urejanja prostora in okolja, kar prepuščajo svojim komunalnim podjetjem. Kakšno je njihovo sorazmerje in kako to med seboj urejajo ni predmet naše raziskave, pomembno je, da je občina tista skupnost, ki bdi nad urejenostjo okolja, infrastrukture, parkov, objektov, znamenitosti in vseh dejavnikov, ki vplivajo na urejenost občine in tako tudi na turizem in turistično dejavnost.

Razprava

Naša razprava je bila namenjena iskanju ustreznih rešitev za skrb in varovanje čistega in funkcionalnega okolja, ki naj bi nam dalo primeren prostor za življenje in obenem tudi tujcem, torej turistom, dalo možnost, da vidijo kje smo, kako živimo, kaj lahko ponudimo. Iskali smo podatke, kaj vse so lokalne skupnosti s svojimi komunalnimi podjetji naredile, da bi svojo občino predstavile v luči urejenega okolja in turizmu zanimivega kraja. Po vsej Sloveniji so bili urejeni Ekološki otoki, ki so postali namensko označeni prostori, kjer stojijo skupine smetnjakov za ločeno zbiranje odpadkov. Že samo ime pove, da so namenjeni zbiranju odpadkov, ki se jih lahko reciklira. Gre za raznovrstna embalažo (steklo, PVC) in papirni odpadki. Ekološki otok predstavljajo plastični zabojniki, ki so namenjeni ločenemu zbiranju odpadkov. Pokrovi zabojnikov so različnih barv in ponazarjajo kakšne vrste odpadkov zbiramo v določenem zabojniku. Lokalna skupnost organizacijo in potek odvoza v celoti prepušča komunalnemu podjetju, ki zbrane odpadke odpelje v center za ločeno zbiranje odpadkov. Gre za določen center, kjer odpadke še enkrat pregledajo in sortirajo. V prvotni fazi so iskali ustrežno embalažo, pri čemer je po dobri praksi zahodnih držav članic Evropske Unije prednost dobila ekološka plastika, kot nosilec embalaže ali material, iz katerih so zaboji narejeni (<https://www.komusg.si/ravnanje-z-odpadki/ekoloski-otoki>).

Slika 3: Oblika embalaže z barvo pokrova

<https://www.komusg.si/ravnanje-z-odpadki/ekoloski-otoki>

Slovenija je po vzoru držav članic Evropske unije uredila ekološke otoke, pri čemer je vodstvo države in tudi posameznih lokalnih skupnosti spoznalo pomen uvedbe ekoloških otokov, urejenega okolja, varstva okolja in bivalnega prostora. Med posameznimi lokalnimi skupnostmi, med posameznimi mesti, so nastala tudi tekmovanja, ki so se odražala v čim bolj urejenem okolju, kar je najbolj pripisati vodstvu lokalne skupnosti in predvsem komunalnim podjetjem in njihovi inovativnosti. Vse to je vodilo k oceni Organizacije združenih narodov, ki je ocenila, da je Slovenija najbolj čista država na svetu (Čista Slovenija, Lepote Slovenije, Slovenija). To je bil dober uvod v prepoznavanju vloge podjetja v turizmu in turistični dejavnosti in njenega slogana Slovenija, zelena, lepa in čista, s katerim se naša lepa domovina predstavlja v svetu. Seveda ne moremo prezreti uveljavitve slogana I feel SLOVEEnija, ki Slovenijo predstavlja kot deželo polno ljubezni in kot edino državo na svetu, ki ima v svojem imenu besedo LOVE (Ljubezen). Naše občine in naša komunalna podjetja prispevajo k temu. V ta namen je Organizacija združenih narodov je leto 2017 razglasila za leto trajnostnega razvoja, kot odgovor na vse hujše onesnaževanje okolja, pri čemer je šlo za prepoznavanje škodljivih ravnanj in škodi, ki jo industrija, gospodarstvo in prebivalstvo počnemo. Prepoznali so, da je trajnostni razvoj edini način, s katerim je mogoče ohraniti planet, ohraniti čisto okolje in skrbeti za razvoj turizma tudi v lokalnem okolju, v okolju kjer aktivno sodeluje komunala in pomaga k razvoju turizma (<https://siol.net/novice/slovenija/american-v>).

V posameznih lokalnih skupnostih se turizem razvija ter posodablja in so oblike turističnih ponudb, skozi katere se vidi aktivnost komunalnih podjetij. Med turističnimi organizacijami in komunalnimi podjetji obstaja stalna povezanost in prepletanje, kar je plod sodelovanja vodstev in lokalne skupnosti. Stalna naloga turističnih organizacij je spodbujanje partnerskega povezovanja v turizmu (ne)posredno povezanih ponudnikov, oblikovanje, promocija in trženje konkurenčnih turističnih paketov, ki bogatijo ponudbo ter ugled lokalni skupnosti, regiji in državi Sloveniji kot turistični destinaciji (<https://www.rc-nm.si/turizem/>).

Slika 3: Urejeno vozilo s sloganom

<https://www.radio-odeon.com/novice/novo-smetarsko-vozilo-komunale-crnomelj>

Skozi razpravo smo spoznali vrste in oblike del in nalog komunalne in komunalnih podjetij, opredelili smo nekatera ključna vprašanja, ki naj bi bila vodilo dobre prakse in pojasnili uspešno povezovanje in sodelovanje komunalnih podjetij in turističnih organizacij.

Sklepna misel

Raziskovalna naloga je temeljila na iskanju stičnih točk, ki naj bi na najbolj preprost način pojasnila sodelovanje in aktivnosti komunalne in komunalne dejavnosti v neki lokalni skupnosti, kar je bistvenega pomena za razvoj turizma in turistične dejavnosti. Ugotovitev je pokazala na dober ustroj in organiziranost komunalnih podjetij v slovenskem prostoru, najbolj navdihujoč pa je podatek, da so vsa komunalna podjetja zelo dobro organizirana in med seboj tekmujejo, kako bodo imela najbolj organizirano komunalno dejavnost, ekološke otoke in organizacijo dela. Ne moremo pozabiti na ekološko osveščenost tudi pri prevozu komunalnih odpadkov, saj imajo številne lokalne skupnosti in komunalna podjetja na svojih urejenih vozilih tudi slogane, kakor so »Za mojo čisto občino«, »Za mojo čisto dolino« kakor je tudi »Za moje čisto mesto« in podobno. Proučili smo področno zakonodajo, in sicer: Zakon o komunalnih dejavnostih (Uradni list SRS, št. 8/82, Uradni list RS, št. 32/93 – ZGJS, 32/93 – ZVO in 44/97 – ZSZ), Zakon o gospodarskih javnih službah (Uradni list RS, št. 32/93, 30/98 – ZZLPPO, 127/06 – ZJZP, 38/10 – ZUKN in 57/11 – ORZGJS40) in Uredba o odpadkih (Uradni list RS, št. 37/15 in 69/15), kar nam je dalo podlago za raziskavo področja medsebojnega sodelovanja med komunalnimi podjetji in turizmom oziroma turistično dejavnostjo. Zavedamo se, da so izsledki naše raziskave le delček možnih raziskav v mozaiku turizma in komunalne dejavnosti, je pa le eno izhodišče za nova razmišljanja in primer dobre prakse v prostoru.

Viri:

1. Ustava Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90,97,99 in 75/16 – UZ70a).
2. Zakon o lokalni samoupravi (Uradni list RS, št. 94/07 – uradno prečiščeno besedilo, 76/08, 79/09, 51/10, 40/12 – ZUJF, 14/15 – ZUUJFO, 11/18 – ZSPDLSL-1, 30/18, 61/20 – ZIUZEOP-A in 80/20 – ZIUOOPE).
3. Zakon o ustanovitvi občin ter o določitvi njihovih območij (Uradni list RS, št. 108/06 – uradno prečiščeno besedilo, 9/11 in 31/18).
4. Zakon o varstvu okolja (Uradni list RS, št. 39/06 – uradno prečiščeno besedilo, 49/06 – ZMetD, 66/06 – odl. US, 33/07 – ZPNačrt, 57/08 – ZFO-1A, 70/08, 108/09, 108/09 – ZPNačrt-A, 48/12, 57/12, 92/13, 56/15, 102/15, 30/16, 61/17 – GZ, 21/18 – ZNOrg in 84/18 – ZIURKOE).
5. Zakon o gospodarskih javnih službah (Uradni list RS, št. 32/93, 30/98 – ZZLPPO, 127/06 – ZJZP, 38/10 – ZUKN in 57/11 – ORZGJS40).
6. Nacionalni program varstva okolja Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 83/99 in 41/04 – ZVO-1).
7. Zakon o komunalnih dejavnostih (Uradni list SRS, št. 8/82, Uradni list RS, št. 32/93 – ZGJS, 32/93 – ZVO in 44/97 – ZSZ).
8. Resolucija o Nacionalnem programu varstva okolja Republike Slovenije, ki je bila sprejeta za obdobje 2005-2012 (Uradni list RS, št. 2/06), usmeritve so še uporabne.
9. Beganović, A., (2016). Inovativnost, Strategijska orijentacija malih podjetij. Novi Sad: Mala knjiga plus, 131–153.
10. Mulej, M. (2000). *Dialetična in druge mehkosistemske teorije*. Maribor: Univerza v Mariboru, Ekonomsko poslovna fakulteta.
11. Mulej, M., Rosi, B., Potočan, B. (2006). System thinking can speed up transition in logistics. V D. Barković, Z. Segetlija (ur.), *Nove logistične koncepcije (knjiga 1), VI. znanstveni kolokvij "Poslovna logistika u suvremenom menadžmentu", Osijek, Ekonomski fakultet 19. listopada 2006* (str. 23–34). Osijek: Ekonomski fakultet.
12. Mulej, M., Hrast, A. in Kojc, S. (ur.) (2013). *Izobraževanje in komuniciranje za več družbenih odgovornosti: zbornik povzetkov prispevkov, 8. mednarodna konferenca Družbena odgovornost in izzivi časa 2013, Maribor, 7.-9. marec 2013*. Maribor: Inštitut za razvoj družbene odgovornosti.
13. Our Common Future. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development*. Oxford University Press.
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>. Popolno skenirano poročilo Brundtlandove komisije Združenim narodom. Povzetek v Listini za razvoj, 2000, v slovenščini.
14. World Health Organization. (2005). *World Summit Outcome Document*. Svetovni dokument zdravstvene organizacije za varstvo okolja in ohranjanje zdravja.
https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf
15. Zelenika, R. (2010). *Ekonomija prometne industrije*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet. str. 501–527.
16. Murtič, S. in Jankovič, P. (2019). *Model medorganizacijskega povezovanja v fokusu gospodarskega razvoja* (Znanstvena monografija). Rogaška Slatina: Arema.
17. Hoppe, G. (2012). Before Nature takes the final Bill. *CR Navigator*, 43–51.
18. Zagreb.hr (b. d.). *Komunalne aktivnosti v velikem milijonskem mestu, kakor je Zagreb, organizacija po četrtnih*. Pridobljeno s <https://www.zagreb.hr/komunalne-aktivnosti/13668>
19. Hrcak.srce.hr (b. d.). *Obveščanje prebivalstva o komunalnih aktivnostih v posamezni lokalni skupnosti, krajevni skupnosti ali četrtini skupnosti v mestu, povezava s turistično aktivnostjo lokalne skupnosti*. Pridobljeno s https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=199897.
20. Uredba o odpadkih (Uradni list RS, št. 37/15 in 69/15).
21. Uredba o ravnanju z embalažo in odpadno embalažo (Uradni list RS, št. 84/06, 106/06, 110/07, 67/11, 68/11 – popr., 18/14, 57/15, 103/15, 2/16 – popr., 35/17, 60/18, 68/18 in 84/18 – ZIURKOE).